

norum summa constabit, si post desolationem solos 25. Nabuchodonosoro tribuas, quod vigesimus sextus inceptus fuit, non absolutus; si excludas item postremum Balthasaris, quod in illius initio Babylon in Cyri ditionem venit. Ac si quinque annos Balthasari dedit, sed ex scribentium vitio substituti sunt septemdecim, tunc 70. anni constanter, nec opus erit eos, qui integri non fuerunt, excludere. Verum in his minutulis explicandis ego quoque mihi ipse displiceo. Sed harum rerum curiosis semel satisfaciendum fuit. Et Gordianus iste nodus, quamvis multo labore verbisque etiam multis, erat tamen explicare distincteque solvendus.

Respon.
ad 10.

Decimum argumentum facile est quidem, sed ad scripturæ cognitionem explicatum necessarium. Non enim Hieronymus solum, sed Aggeus etiam scribit, in secundo Darii anno templi esse fundamenta iacta. Atque illud, quod ex commentariis in Daniele obicimus, nihil habet omnino questionis: cum Hieronymus ipse in Isaia 44. caput sua verba fuerit interpretatus. *Cyro vivente, ait, templi iacta sunt fundamenta. Caterum sub Dario anno illius secundo, templum adificari cepit.* Hoc itaque facillimum. Id difficilium, quod Hieronymus, imo Aggeus ipse dicit in hæc verba, *Ponite corda vestra a die ista, et in futurum: a quarta & vicesima noni mensis, a die qua fundamenta iacta sunt templi Domini*, &c. Et Hieronymus, *A die vicesimaquarta noni mensis, in quo templi fundamenta sunt iacta*, &c. (65) Loquitur autem sine dubio propheta de nono mense anni 2. sub Dario. Huic argumento varie quidem a multis responsum est. Lyranus sentit, fundamenta hoc sane loco appellari partem ædificii inferioriorem, quæ cæteras sustentet ac ferat, etiam si ima non sit, sed fundamentis imis superposita. Beda credit, atque id receptius est (66), templi interioris fundamenta vivente Cyro fuisse posita: atrii vero exterioris porticum & gazophylacii in secundo anno Darii. Illud quoque dici potest, sub Cyro fundamenta inchoata informataque fuisse, sub Dario

(65) In Aggæ. secundum cap. (66) Refertur in Gloss. ordinaria. 1. Esdr. 6.

perfecta & consummata. Adde a Cyro ad Darium 40. annis interfluentibus fundamenta & temporum iniuria & inimicorum opera fuisse propemodum eversa & labefactata: sed sub Dario reconcinnata resectaque fuisse. Vnde & Iosephus Rufinus interprete scripsit (67), quod sub Dario fundamentis restitutis superædificabatur. Atque, ut quemadmodum sentio loquar, non mihi Aggeus videtur altruere, quod in secundo Darii anno templi fundamenta iacta sint. Sed hunc sensum propheta habet. *Attendite non solum ex die ista, quæ videlicet est vicesima & quarta novi mensis: sed a die, qua fundamenta iacta sunt templi, & invenietis a templo meo inchoato nullos uberioris fructus prædia vestra tulisse.* Nimirum enim negligentibus Dei religionem & cultum nihil adhuc prospere evenit. *At ex die ista benedicam*, &c. Et hic sensus paulo ante fuerat explicatus his verbis. *Et nunc ponite corda vestra, a die hæc & supra antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini*, &c. Quasi ex eo tempore, quo primum iubente Cyro & Babylone venerint, eorum frugibus maledixerit, nec quicquam eis feliciter terra produxerit, quod in Dei opere & templi structura cessaverint. Sed de argumento decimo hæc satis.

In undecimo non est facile expedire, quisnam ille Arthaxerxes fuerit, qui cum Cyro & Dario iusserit templum adificari. Rabbi Samuel eundem esse credit Darium & Arthaxerxem. Hoc enim non proprium nomen, sed regum Perfarum omnium fuisse cognomen: ut Cæsar Romanorum, Pharao Ægyptiorum. Non itaque tribus iubentibus templum ædificatum, sed duobus Cyro, & Dario Arthaxerxe. Cui opinioni vehementer coniunctio repugnat, quæ nomen Darii cum Arthaxerxe non solum in Latino, sed in Greco & Hebraico exemplari coniungit. Ineptæ sane loquendi formulæ sunt, Iulius & Cæsar, Marcus & Tullius, Chencres & Pharao. Huic quoque sententiæ illud refragatur, quod pari ratione Arthaxerxis cognomen Cyro fuerat addendum, qui rex utique nobilissimus Perfarum fuit. Atque idem Rabbi per Arthaxerxem, de quo capite 4. sermo fit, vere, ut ego sentio,

Respon.
ad 10.

Tom. II.

H

tio.

(67) Lib. II. cap. 4.

tio, non Cambysen sed Cyrum intellexit (68). Cur igitur scriptura cognomen utrique regi commune alteri adiceret, ab altero auferret? Hanc denique opinionem illud minus probabilem facit, quod si Arthaxerxes cognomen omnium regum Persarum esset, id esset absurdum, quod 1. Esdr. 7. scribitur. *In regno autem Arthaxerxis regis Persarum Esdras, &c.* Nullus enim peculiariter intelligeretur, non plus certe, quam si solum regem Persarum sine Arthaxerxis voce posuisset. Sed de hac sententia satis Pergamus ad reliquas. Iosephus porro apud Lyranum hunc Xerxem filium Darii interpretatur. Undecim quoque antiqui Iudaici lib. cap. 5. scribit, Xerxem filium Darii pietatis paternæ perinde ut regni heredem fuisse; nihilque ex patris institutis circa divinum cultum immutasse, sed Iudæos summa fuisse benevolentia profecutum. Adidit etiam huius tempore Esdræ quidem argento, auro, & vasis pretiosis, quæ ex universa provincia Babylonis attulerat, templum ornasse, ac Dei cumulasse cultum: Neemiam vero, eodem rege concedente, non modo civitatem & muros instaurasse, sed & id supplere, quod ad fabricam templi deerat. Verum hæc sententia duos serupulos habet. Prior est, quod huic regi 38. annos imperii tribuit. Quæ in re cum omnium Chronographorum ratione pugnat, qui Xerxi filio Darii non nisi viginti regni annos impertiantur. Posterior serupulus est huiusmodi. Primi Esdræ sexto capite dicitur, quod Iudæi ædificaverunt, & construxerunt, & compleverunt domum Dei Cyro & Dario & Arthaxerxe iubentibus, sed compleverunt tamen in anno 6. Darii. Necessè est igitur, ut Arthaxerxes ille, quicumque tandem fuerit, ante annum Darii sextum fuerit. Alioquin quomodo usque ad 6. annum Darii construxerunt Iudæi, & compleverunt templum, vivente Cyro & Dario & Arthaxerxe? Non itaque in nomine Arthaxerxis Xerxes filius Darii intelligitur. Quæ eadem causâ eos etiam

(68) Notum, inquit, sit regi, quod Iudæi, qui ascenderunt a te ad nos, &c. 1. Esdr. 4. Cyro ergo scribebant illi, a quo Iudæi in Iudæam dimissi fuerant. Iosephus ac ceteri hunc Cambysen interpretantur.

urget, qui hoc loco Arthaxerxem Longimanum filium Xerxis accipiunt, cuius diebus, ut Eusebius est auctor, & Esdras & Neemias ea, quæ templo, civitati, murisque deerant, expleverunt. Ac ne illud quidem verum est, quod nonnulli aiunt: Darium Medum hoc loco accipi oportere nam Darium Histaspis nomine Arthaxerxis accipiunt. Primum enim nusquam aut in literis sacris, aut in auctore aliquo historię probato legitur (69), quod Darius Medus templi fabricam aut iuverit, aut iusserit. Solus quippe Daniel huius Darii mentionem fecit, nec tale quippiam illi assignavit. Deinde cum Darius hic avunculus Cyri esset, ut plerisque visum est, multoque ætate maior, ut visum est omnibus, nequam scriptura sacra contra aliarum omnium morem, Cyrum prius, quam Darium nominaret (70). *Iubente, inquit, Cyro & Dario & Arthaxerxe.* Quæ eadem ratio vetat, ut Darius hic Medus per Arthaxerxis vocem intelligatur. Quanquam 70. interpretes Danielis 7. pro Dario Arthaxerxem interpretati sunt, quemadmodum Hieronymus noster admonuit. Præterea nulla historia neque humana, neque divina Darium Histaspis Arthaxerxem appellavit. Nulla ergo causâ est, cur hoc loco Darium Histaspis Arthaxerxis nomine intelligamus. Præsertim cum in toto illo libro per nomen Darii non alius unquam nisi Histaspis filius intelligatur. Quid autem scriptura nobis per nominis ambiguitatem illuderet, si in eadem etiam orationis clausula Darii nomen in varios significatus distraheret? *Ædificaverunt, ait, iubente Cyro & Dario & Arthaxerxe, & compleverunt domum Dei istam usque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus 6. Darii regis.*

Mihi duæ viæ huius quæstionis explicandæ apparent. Una est, ut tueamur id quod nunc nunc impugnatum est, Arthaxerxem Longimanum hic accipi oportere, qui primus huius nominis in historiis prophanis inventur. Quæ eadem sententia Bedæ fuit. Loquitur autem scriptura per anticipatio-

H 2

nem,

(69) Glossa interlinearis Dan. 9. ait Darium primum captum Israel solvisse, sed non probat. (70) Metasthenes Annis hunc ordinem invertit.

nem, id quod sæpe alias sacri auctores factitarunt. Non enim omnes illi tres intelligendi sunt templum & aedificasse, & compleisse, usque ad sextum Darii annum. Sed tres illi opus complevere quidem, quos Iudeis constat in opere faciundo explendoque fuisse, at aedificatum est, atque aliqua ex parte completum usque ad 6. Darii annum Cyro & Dario iubentibus. Tamen eo anno templum non est omni ex parte absolutum. Quoniam, ut Iosephus ait, Esdras ac Neemias sub Arthaxerxe postea templi fabricam, ornatum, & cultum expleverunt. Hoc vero solum a Iosephi opinione nostra discrepat, quod ea, quæ Esdras ac Neemias gessisse in scriptura referuntur, ille Xerxe filio Darii imperante, nos Longimano iubente gesta esse contendimus. Illud autem sine controversia verum est, Cyrum, & Darium, & Arthaxerxem, eum, cui Neemias ait Esdras placuere, templum aedificasse, absoluisse, & ornasse.

Altera quoque scrupuli huius eximendi ratio est: si dicamus, duas illas particulas, & *Arthaxerxe*, ab Hebræo quopiam adiectas esse in margine primum, deinde textui, ut fieri solet, insertas. Nec aliunde quam ex eodem libro (71) exemplum huius erroris petere necesse est. In capite enim 4. sic Latina editio habet. *In regno autem Assueri, ipse est Arthaxerxes*, &c. ubi tres illæ voces, *ipse est Arthaxerxes*, non sunt scripturæ partes: sed ab expositore nescio quo in margine fortasse posita, scribentium errore textui nostro interiectæ sunt, cum nec in Hebræis exemplaribus, nec in Græcis 70. interpretum haberentur, quemadmodum etiam ante nos Lyranus admonuit. Idem quoque error accidit in Latinis codicibus 2. Reg. cap. 8. ubi verba illa, *De quo fecit Salomon omnia vasa ærea in templo & mare æneum & columnas & altare*, nec Hebræa exemplaria habent, nec Græca 70. &c. Quod autem vitium in Latinam editionem irrepsit, idem potuit accidere, ut in Hebræa quoque irrepsit exemplaria. Quia de re & lib. 2. multa opportune diximus, & iam in sequentis argumenti explicationem quadam haud importune differemus. Illud nunc dico, me non levi coniectura ductam de

de huius loci errore ita existisse. Iosephus siquidem undecimo Iudaic. antiq. lib. cap. 4. hanc ipsam Esdræ locum referens sic ait. *Magnis omnium studiis proficerebat templi aedificatio, iuxta mandata Cyri, & Darii, prophetantibus interim Aggas & Zacharia: absolutumque est intra septennium.* Et lib. 15. cap. postremo non alium templi auctorem facit Herodes, præter Cyrum & Darium. Non ergo alius tertius in Hebræis veris exemplaribus habebatur. Verum hæc hæcenus. Cætera diluamus.

Argumentatio duodecima usque eo difficilis & obscura est, ut aut nullo modo, aut multo difficillime dilui possit. Nimirum enim in historia cum sacra, tum profana ita sæpe librariorum vitio numeri depravati sunt, ut qui eos ad veram rationem revocare voluerit, is non dico in scopulosis locis arduisque versetur, sed in labyrinthum inexplicabilium questionum intret necesse sit, unde exire non queat, nec si Thesei quidem silum habeat. Huiusmodi autem errores in historiis humanis proderere supervacaneum erit, nam obvii sunt passim plurimi. In sacris paucos quosdam commemorabo, qui satis sint tamen, ut intelligant omnes, quam lubricum & facile librariis sit, vel in divina scriptura numerum pro numero substituere. Agedum ergo primum huius rei exemplum proferamus ex libri secundi Paral. cap. 15. ubi ita legimus, *Bellum vero non fuit usque ad tricesimum quintum annum regni Assæ.* Et evestigio in initio capitis sexdecimi, *Anno autem tricesimo sexto regni eius ascendit Baassa*, &c. Quo utroque loco pro *tricesimo* legere oportet *vice simum*. Nam Baassa anno tertio regis Assæ regnare cepit, solumque regnavit annos quatuor & viginti, ut 3. lib. Reg. cap. 15. traditur. Non ergo ad tricesimum sextum annum regis Assæ regnum vitamque perduxit. Id quod perspicuum quoque sit ex 3. Reg. libr. cap. 16. Anno, inquit, *vice simo sexto Assæ regis Iudæ regnavit Hela filius Baassa super Israel*, &c. Et posteriorius, anno *vice simo septimo regis Assæ regnavit Zamri, qui scilicet occiderat Hela.* Quem errorem Ioannes Lucidus in secundo temporum libro (72) animadvertit.

Ne vero imperitus quisquam huius loci vitium in Latinae editionis odium torqueat, æque sciat Græca Hebræaque exemplaria esse corrupta. Id quod 2. Paral. cap. 36. etiam contigit. Vbi in hæc verba exemplaria omnia, quæ mihi videre licuit, consentiunt. *Octo annorum erat Ioachim cum regnare cepisset, & tribus mensibus ac decem diebus regnavit in Hierusalem: fecitque malum in conspectu Domini.* Quo in loco, pro decem & octo, librarius aut indoctus aut negligens octo subiecit. Sic enim 3. Reg. 24. vere legis, *Decem & octo annorum erat Ioachim cum regnare cepisset, &c.* Alioqui quomodo fecit malum in conspectu Domini? Quomodo egressus est ad regem Babylonis, & cum esset natura bonus, ne civitas periclitaretur, ultro se dedit? 4. Reg. 24. Iosephus 10. antiq. cap. 9. Atque hunc etiam errorem Caietanus prior deprehendit. Nolo enim quicquam aliorum aut industriae aut ingenio detrahere. Verum ego etiam ipse interdum coniectura ducor ad suspicandum, auctores sacros quibusdam in locis alios numeros posuisse, quam nunc inveniuntur. Verbi causa ponamus aliquid, ubi coniecturæ huius argumentum appareat. Primo Reg. lib. cap. 13. scribitur, *Quod filius unius anni erat Saul, cum regnare cepisset.* Quod si filius anni unius intelligitur, quasi puer unius anni innocens, qui nesciret inter dextram sinistramque discernere: quonam pacto illud (73) accipiemus, *Filius viginti & unius anni erat Sedechias cum regnare cepisset?* Quid si hic etiam numerus ille viginti exscribentium esset errore pratermissus? An non tibi videtur, si ita hi per incuriam negligentiamque fecissent, falsis interpretantium expositionibus locum esse daturus? Rursus, quale quæso illud (74) est, *Filius triginta annorum erat David, cum regnare cepisset, & quadraginta annis regnavit*, si filium unius anni innocentem interpretatur? In simili ergo dicendi forma similis sit interpretatio. Sed similis esse non potest, si unius anni filius Saulus esse dicatur. Quamobrem verisimile est, auctorem libri Regum filium eum viginti & unius anni scripsisse: sed scriptorum vitio maiorem numerum in Hebræis exemplaribus omis-

(73) Hierem. 52. (74) 2. Reg. 5.

omissum. Quem deinceps errorem in Græca Latinaque exemplaria aut alii quilibet, aut etiam interpretes transfuderunt. Quod idem 2. Paral. cap. 15. 16. & 36. accidit, sicuti paulo ante demonstravimus. Et quoniam non est animus singula loca discutere, unum solummodo ex Rabbani opinione adiiiciam, ut iam demum ea, quæ sunt huius argumenti propria, expediantur. Hieremiæ 52. vulgata lectio sic habet. *Isse est populus, quem transfudit Nabuchodonosor, in anno septimo Iudæos tria millia & viginti tres. In anno octavo Nabuchodonosor transfudit de Hierusalem animas octingentas triginta duas. In anno 23. Nabuchodonosoris, transfudit Nabusardan magister militia animas Iudæorum septingentas quadraginta quinque. Omnes ergo animæ quatuor millia sexcenta.* Qua ex lectione subdificiles & perobscuræ quæstiones emergunt, quarum nonnullas Lyranus movit: sed quam belle responderit, aliorum esto iudicium. Rabbanus in Hieremiam ter Iudæos a Nabuchodonosoro captos scribit, harumque trium captivitatum numerum hic a propheta censi. Prima fuit, cum Nabuchodonosoro Ioachim filium Iosæ victum catenis duxit in Babylonem 2. Paral. 36. Nec enim est verosimile, non etiam alios plurimos cum Ioachim in Babylonem transfuisse (75). Nam & Daniel capite primo verbis non valde obscuris significat, anno tertio Ioachimi quosdam e Iudæa in Babylonem esse translatos (76). At Caietanus negat, Ioachimum in Chaldaam advenisse. Sane quidem: verum infirma ratione negat. *Interfectus est*, inquit, *Ioachimus in Iudæa, & sepultura asini iuxta Hieremiam* (77) *præditionem sepultus est, ac proiectus extra portas Hierusalem.* Quid tum? Quasi vero fieri nullo modo posset, ut ductus primum in Babylonem, deinde in Hierosolyma remitteretur, ubi, cum fidem regi Babylonio datam violasset, ingloria morte periret. Non itaque eamus inficias, Ioachimum cum aliis mul-

(75) Iosephus 1. cont. App. Alex. lib. ex Berofo refert, Nabuchodonosorum primo anno regni sui, quosdam Iudæorum captivos id Babylonem adduxisse. (76) In 36. cap. 2. Paral.

(77) Cap. 22.

tis in Babylonem esse traditam. Id enim non Rabbanus solum, sed divinae etiam scripturae tradunt (78).

Secundam captivitatem Rabbanus ponit in transmigratio-
ne Iechoniae, quae 4. lib. Regum 24. habetur expressè. Ter-
tia quoque in eodem lib. cap. 5. expressa est, cum Nabuzar-
dam templum etiam, urbemque vastavit. Trium ergo harum
captivitatum, ut Rabbanus autumat, Hieremias hic singillatim
scribit numerum. Quae si vera sententia est, tres numeri mu-
tandi sunt: ut pro septimo anno in prima captivitate scriba-
tur, primo. Illa enim anno primo Nabuchodonosori contigit,
qui idem Iochimi tertius fuit, quemadmodum paulo ante di-
cebamus. In secunda vero captivitate pro octavo decimo scriben-
dum est, octavo. Constat enim Iechoniam in Babylonem octa-
vo Nabuchodonosori anno commigrasse 4. Reg. 24. Pro vice-
simo autem tertio in captivitate postrema legi oportet, unde-
vicesimo. Nam ut 4. Reg. 25. scriptum est, Hieremiae item 52.
Sedechias in anno 19. Nabuchodonosori ductus est in Chal-
daeam. Nec huic sententiae repugnat, quod lib. Reg. 4. cap.
24. decem Iudaeorum millia cum Iechonia dicuntur esse tranf-
lata. Quoniam Hieremias non vulgus promiscuum, aut mili-
tes quoslibet annumerat, sed principes Iudae, & eos qui erant
in dignitate aliqua constituti, ut Iosephus decimo Iudaic. antiq.
lib. cap. 8. animadvertit. Vel etiam eos hic supputat Hiere-
mias, qui in libris Regum non fuerant numerati: prima si-
quidem ac postremae captivitatis numerum auctor libri Regum
omnino praeterierat. In secunda autem posuerat maiorem qui-
dem, hoc est, decem millia: praetermiserat minorem, quem
hic supplet Hieremias, id est, animarum octingentas triginta
duas. Quod Iosephus intelligens in decimo antiq. Iud. lib. cap.
9. utrumque numerum complectitur, asseritque eos, qui cum
Iechonia ducti sunt, fuisse decem millia numero, & amplius
octingentos triginta duos. Quanquam primam captivitatem
ad eum annum refert, quo rex Babylonius Iochimum intere-
mit, insepultumque extra moenia iussit proici. Tum enim
scribit (79) tria millia Iudaeorum Babylonem in captivitatem
esse

(78) 2. Paral. 36. (79) 10. lib. cap. 8.

esse ducta. Qui annus procul dubio septimus Nabuchodonoso-
ri fuit. In octavo namque Iechonias pro patre est constitutus,
4. Reg. 24. quod si accipimus, numerus prima captivitatis
in Hieremia sine ulla correctione rectissime constat. Intellego
autem locum Hieremiae totum posse a mendis nota vindicari,
si dicamus secundam captivitatem anno 18. Nabuchodonoso-
ri fuisse, annis scilicet integris numeratis: sicut & prima anno
septimo est in hunc sensum adscribenda. Alioqui, si de annis
non expletis sermo sit, prima in anno 8. secunda in 19. Na-
buchodonosori fuit. At tertia fuit anno 23. cum quinto post
excidium Hierosolymitanum anno, qui fuit regni Nabucho-
donosori 23. invasit Coelen Syriam, Ammonitas, Moabitaf-
que subegit, Aegyptios perdomuit, ac reptos ibi Iudaeos
captivos Babylonem abduxit, ut Iosephus auctor est 10. antiq.
Iud. lib. cap. 11. Sed quoniam Hieremias eos numerare vi-
deretur, non qui de Aegypto, sed qui de Iudaea translati sunt:
quia rursus eas videtur captivitates recensere, quae & sacris
historiis colliguntur: quia demum eam, quae sub Nabuzar-
dane fuit omnium celeberrima, templique, atque urbis incendio
vel maxime nobilitata, tertio loco videtur scribere, ut eo re-
deat, unde est paulo ante digressus, ut numerum annorum
in secunda & tertia captivitate ad formam 4. lib. Reg. resti-
tuendum contenderet, ei ego non magnopere repugnarim.
Nam si in prima captivitate Iosephum, quam Rabbanum se-
qui malis, non equidem improbo. Ego autem, ut inge-
nue loquar, nunquam mihi minus, quam in hac digressionem
placui, quanquam magis adeo id argumenti difficillimi expli-
candi cupiditate, quam ulla alia culpa mea contigit: qui dum
monere volo, numerorum quaestiones lubricas esse atque dif-
ficiles, quod error in numeris facilis ac lubricus sit, mei pe-
ne sum oblitus: fecique id repentino quasi motu percitus,
quod ne meditatus quidem opere ad hoc instituto facturus
eram, ut iis de rebus, quae maximi sunt negotii, inter re-
fellendum argumenta disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi
peropportune, quod duodecimi argumenti difficultas omnis
in eo numero annorum sita est, qui 3. Reg. lib. cap. 6. praef-
cribitur, ab egressione filiorum Israel de Aegypto ad templum
a Salomone inchoatum. Est autem in omnibus exemplaribus

Græcis, Latinis & Hebræis idem omnino numerus annorum quadringentorum octoginta. Quem numerum exscribentium errore a vero esse immutatum, hæc argumentis suaderi potest (80). Primum quod Iosephus lib. Iudaic. ant. 8. cap. 3. scribit, Salomonem templi fabricam exorsum esse annis quingentis nonaginta, duobus postquam Israelitæ ex Ægypto excesserunt: mille vero viginti annis postquam Abraham in Chananaam regionem e Mesopotamia migravit. Nam si quadringentis triginta, qui iuxta Exodum a migratione Abraham ad exitum Israelitarum de Ægypto interfluxerunt, quingentos nonaginta addideris ab exitu ad templi ædificium cœptum, summa illa Iosephi relinquetur annorum mille viginti, atque adeo & uterque sibi numerus, & inter se vicissim ambo constabunt. Deinde Iosephus idem lib. 11. ant. Iud. cap. 4. *An- te Saulem & Davilem*, inquit, *temp. Iudices administraverunt. Qui reip. status plus, quam quingentis annis duravit post Moy- sis & Iosue imperium. Non ergo ab exitu Israel de Ægypto ad initium templi 480. solum anni intercesserunt.*

Mos. 40. Præterea, Moyses quadraginta annis imperavit. Erat enim annorum octoginta cum eduxit Israel, Exod. 7. & centesimo vicefimo ætatis anno mortuus est. Deut. ultimo.

Interr. 8. Adde annos octo interregni, quibus Israelitæ servierunt post mortem Iosue regi Mesopotamiæ. Iudic. 3. Iosephus 6. lib. ant. cap. 5. scribit hos fuisse duo deviginti. Quorum octo servitutis fuisse lib. 5. cap. 7. tradiderat.

Orbon. 40 Orthoniel iudicavit populum quadraginta annis. Iudic. 3.

Interr. 18 Adde duodeviginti annos interregni, quibus servierunt regi Moab. Iudic. 3.

Aioth 80. Aioth iudicavit populum octoginta annis. Iudic. 3.

Ad-

(80) Sic Gebenius ac vere ille quidem transtulit. Numerus enim 502. qui habetur inversione Russini ex scribentium errore est positus. Nisi Iosephus ipse secum pugnet lib. 11. cap. 4. Unde patet Sabellii error Ennea. 1. lib. 9. ubi vulgatum virtium secutus affirmat, annum templi inchoati fuisse ab eo, quo filii Israel de Ægypto sunt egressi, quingentesimum secundum.

Adde viginti annos interregni, quibus servierunt regi Chanaam. Iudicum 4.

Barac & Debora iudicarunt populum quadraginta annis. Barac 8. Interr. 20
Debor. 40

Adde interregnum septem annorum sub Madian. Iudic. 6. Interr. 7.

Gedeon iudicavit populum quadraginta annis. Iudic. 8. Gede. 40.

Abimelech tribus annis. Iudic. 9. Abim. 3.

Thola viginti tribus annis. Iudic. 10. Thola 23

Iair vigintiduoibus annis. Iudic. 10. Iair 22.

Interregnum decem & octo annorum sub Philistæis & Ammonitis. Iudic. 10. Interr. 18

Lepte sex annis iudicavit. Iudic. 12. Lepte 6.

Abefan septem annis. Iudic. 12. Abefan 7.

Helon decem annis. Iudic. 12. Helon 10.

Abdon octo annis. Iudic. 12. Abdon 8.

Interregnum quadraginta annorum sub Philistæis. Iudic. 13. Interr. 40

Sanfon viginti annis. Iudic. 16. Sanfon 20

Heli quadraginta annis. 1. Reg. 4. Heli 40.

Saul regnavit quadraginta. Act. 13. nam Iosephus lib. 6. antiq. Iuda. cap. postremo ait, illum regnasse vivente Samuele annis duodeviginti, post Samuelis mortem annis viginti. Saul 40.

David regnavit annis quadraginta. 2. Reg. 5. & 1. Paral. 3. David 40.

Salomon quarto anno regni sui templi fabricam cœpit. 3. Reg. 6. Salomon 4.

Qui in summam redacti faciunt numerum quingentorum septuaginta quatuor annorum. Quibus si adicias annos Iosue, Sangar & Samuelis, interregnum quoque, quod inter Sanfon & Heli fuisse scriptura dicit, maior utique summa quam illa Iosephi conficietur. Plures igitur quam 480. anni ab excessu Israel de Ægypto ad templi fabricam intercesserunt. Mendum itaque in hoc scripturæ loco inest, suntque proinde ad veram rationem codices Hebræici, Græci & Latini corrigendi. Ad hæc, si Græca omnia exemplaria fidem aliquam faciunt, ut in eiusmodi rebus ambiguis, & numerorum ratione controversia æquum est, Paulus (81) certe post terram Cha-

naam filius Israel sorte distributam, tempus Iudicum usque ad Samuel, quadringentis quinquaginta annis, non multo secus definit. Sic enim Græca habent. *Και καθελὼν ἐθνήσθη ἐν γῆ κατὰ κατεκληρολήθησεν αὐτὸς τὴν γῆν αὐτῶν. ἔμετὰ ταῦτα ὡς ἑξήσιν ἱερακοσίσις ἢ πενήκιοινα ἔδωκεν κριτὰς ἕως σαμουὴλ τοῦ προφήτου* Quæ Erasimus ita convertit, *Et deletis gentibus septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum. Et post hæc annis circiter quadringentis quinquaginta, dedit Iudices usque ad Samuel prophetam.* In eundem sensum Pagninus vertit, ceterique iuniores omnes interpretes. Nec enim Græca illa aliter reddi possunt. Quod si quadringentis quinquaginta annis, quos Paulus Iudicibus a distributione terræ ad Samuelem impertitur, addamus Moyfis quadraginta, Saul item quadraginta, David quoque alios quadraginta, & quatuor denique Salomonis: eandem profecto summam conficiemus cum ea, quæ paulo ante e certis scripturæ testimoniis confecta est, quingentorum septuaginta quatuor annorum, ut novum testamentum veteri omnino consentiat. Sed ait Caietanus, Græca omnia exemplaria & Latina esse vitiosa: & Græcæ *τριακοσίσις*, non *τετρακοσίσις*, Latine tercentis, non quadringentis esse legendum. Qui sic evincitur, inquit, quoniam alias non constat numerus annorum, quem tertius liber Regum cap. sexto definit. Scilicet, quasi non in hoc controversia sit, an ille numerus, an hic scribentium errore sit inductus. Numero sane tertii libri Regum reliquæ omnes scripturæ dissentiant. Numero Actorum Apostolicorum scripturæ consonant omnes. Non ergo hic, sed ille numerus vitio librariorum esse corruptus.

Confirmat autem hanc sententiam illud tandem, quod qui contrariam tueri volunt, numerumque illum quadringentorum octoginta annorum retinere, si tantum absurditatum in supputatione sua faciunt, ut vix audiri sine aurium molestia possint. Nicolaus porro & Abulensis (82), qui in scripturæ explanatione habentur insignes, ut summa illis 480.

(82) Nicol. 3. Regum 6. Abul. *ibidem* quest. 4. & 3. lib. Iudic. quest. 12.

annorum iusta constituatur, primum aiunt, annos Iosue minime computandos, sed in Othoniis quadraginta includendos. Eodemque modo de Samuele iudicant, cuius annos similiter intra quadraginta Saulis includunt. Mox addunt, annos quibus Iudæi servierunt regi Mesopotamiæ, aliisque postea sequenti tempore regibus, eis annis includi, quibus terra quievit dicitur, vel etiam Iudex hic aut ille Israelitis præfuisse. Vnum solum annorum duodeviginti interregnum in computationem adasciscunt, ut cum tribus annis Salomonis summam 480. annorum suo belle arbitrato conficiant. Sed, ut dixi, hæc computandi ratio multum omnino absurditatis habet. Vt enim omitam alia, ne in re nota & perspicua multus & insolens sim; illud ante omnia expediri velim: eoque pacto interregnum anni in eos redigi valeant, & contrahi, quibus sub Iudicibus terra a præliis dicitur quievit? Sane in interregnis aut perpetuum Iudæis bellum contra inimicos fuit, aut servitus sine Iudice misera, res afflictæ, turbata omnia, nulla quies. Præterea, æquid de quadraginta annorum interregno isti dicitur sunt, quod inter Abdonem & Sanfonem scriptura commemorat? An 40. illos annos in Sanfonis viginti inclusuri sunt? An potius in Abdonis octo? Præterea, cur unicum interregnum annorum decem & octo accipiunt, reiciunt cætera? Quod si causam reddere ne unam quidem idoneam possunt, sane aut interregnum hoc cum cæteris abiciant, & summa erit minor: aut cum hoc, ut par est, admittant reliqua: & summa erit maior. Adhæc, liber Iudicum explicate docet, terram ducē Iudæ, qui successit Iosue, minime quievit, sed multis bellis fuisse agitatum, quibus Chananæi ac Pheræzæi victi oppresque fuerunt. Nam ductum Iosue præliis frequentibus turbulentum extitisse, Iosue liber ipse manifestat. Cum vero rex Mesopotamiæ, Iosue, Iudæque defunctis, filios Israel pugna vicerit, octoque annis servire coegerit, tunc tempora pacata, quietamque terram describere, prorsus est a sensu communi alienum. Quod si annos Iosue ac Iudæ, illos quoque, quibus rex Mesopotamiæ Israelitas expugnavit & oppresit, in id temporis trahas, quo terra quievit dicitur: nonne turbidos & inquietos annos cum tranquillissimis quicquid confundes? Nonne etiam scriptu-

ra sacra in aperta narratione vim afferes manifestam? Illa nimirum non obscure refert, post mortem Iosue, post Chananzos Pherzeosque devictos, post filios Israel per Othonielem a servitute liberatos, terram quadraginta annis quievisse (83). Quid Paulus? An non post Samuelem quadraginta annos (84) Saulis regno impertitur? Qua ergo ratione Samuelis annos, in annis Saulis includemus? quos triginta octo fuisse Iosephus prodit, fuisse quadraginta prodit Paulus.

Nulla ergo ratione, ut videtur, numerus ille quadingentesimus octogesimus defendi potest. Ab eo siquidem tempore, quo filii Israel terram promissionis incolere habereque ceperrunt, ad primum Ieptae annum, trecentos interfluxisse testis est Iepte ipse locupletissimus (85). Trecentis si addas quadraginta, quibus populus moram in deserto fecit, ac viginti annos Samuelis, qui ex primo libro Regum a quibusdam colliguntur (86), illos demum, quos a Iepte ad quartum annum Salomonis ante numeravimus: eadem omnino summa constituetur, quae bis supra constituta est, quingentorum septuaginta quatuor annorum. Ut quoque te vertas, & sive ex temporibus interregnum ac Iudicum singulorum, sive ex Pauli calculo atque ratione, sive ex Iepte testimonio & inculpatae defensionis iudicio verum certumque annorum numerum ab excessu Israel de Aegypto ad templi fabricam efficere pertentes: semper eundem illum invenias quingentesimum septuagesimum quartum. Porro autem qui numeri cuiusque summam exigue nimis & exiliter ad calculos revocare cupiunt, hi numerum eum verissimum ac rectissimum censent, quem plurimis consentis rationibus undique constantem, coherentem, consentaneum sibi, ceterisque reperiunt, qui saepe in unum collati eandem prorsus summam efficiunt. His argumentis numerus ille 3. lib. Reg. infirmari potest: qui tamen non modo omnibus exemplaribus, sed universis auctoribus Latinis, Graecis, Hebraeis consentientibus confirmatur. Verum enimvero in numeri

(83) *Iudic.* 3. (84) *Actor.* 13. (85) *Iudic.* 11. (86) 1. *Reg.* 7. Iosephus lib. *antiq.* 6. cap. 13. tradit, quod Samuel primum solus praesuit populo annis duodecim, deinde Saule regnante annis 18.

meri huius summa tuenda & conservanda vix reperis praesidium aliquod omni ex parte munitum. Eusebius etenim, qui sine controversia in ratione temporum diligentissimus est, hanc summam 480. annorum defendit quidem, sed ita defendit tamen, ut defensionis ratio neglecta esse videatur. Principio namque decem annos Helon & quadingentesimo octogesimo numero exemit, quoniam septuaginta interpretes ait illum Iudicem omisisse. Quare coactus fuit viginti septem annos Iosue administrationi dare, ut quadingentesimus octogesimus expleretur. Quod si decem annos Helon in 480. numero includeret, cum Iosue vigintiseptem attribuerit, 490. annorum summa conficeretur. Incidit autem in codices mendosiores. Nam complutenses eum Iudicem in 70. versione habent. Codex quoque fuit illi similiter depravatus in tempore, quo iuxta 70. Heli populum iudicavit. Scribit enim in 70. interpretatione viginti annos inveniri. Atque in Hispaniensi *παραχρονία*, id est, quadraginta reperiuntur. Quem Eusebii errorem sepe sum admiratus. Si enim 70. interpretationem sequi libuit, cur quemadmodum decem annos Helon, ita & Heli viginti non ademit? Quod si visum est Heli annos 40. retinere, cur decem Helon a numero exemit? Illud etiam incommodi Eusebio accidit, quod cum interregna omnia posteriorum Iudicum temporibus includeret, videretque ex illis quaedam antecedentia ineptissime sequentibus copulari: eam rem traditionibus Hebraeorum attribuit, ne ipse rei perabsurde primus esse auctor videretur. Circa annos vero Samuelis ac Saulis, eodem in luto cum ceteris haeret. Ambobus enim non plures, quam quadraginta annos assignat. At totidem Paulus soli Sauli impertitur: Iosephus autem Samueli soli duodecim, regnante Saule duodeviginti: Sauli post Samuelis mortem viginti. Quo in loco Beda magna me admiratione afficit: primum quod sermonem permittit Paulo (87) cum vulgarem, tum etiam falsum. Deinde quod ante Samuelem trecentos nonaginta sex annos Iudices praesuisse eorum librum indicare afferit, cum in Iudicum libro non nisi trecenti triginta novem reperiuntur. Quare ad explendam

(87) *Actor.* 13.

dam summam illam necesse est Moyſis quadraginta annos apponas, Iosue vero ſeptemdecim. At Iosue ſeptemdecim non ex hiftoriæ aut divinæ aut humane veritate, ſed ex eorum opinione ſolum habentur, qui ad ſummam illam 480. annorum numeros quoslibet revocare pergunt: idque ut faciant, non dubitant hiftorias omnes contravenire. Quid, quod Iosephum Beda ait Samuelis annos viginti, Sauli totidem alios impertiri? Cum quinquaginta ambobus ſine dubio impertiatur, quemadmodum e locis ante citatis maniſeſtiſſime conſtat (88). Caietanus porro via longe diverſiſſima ingreſſus eſt. Nam quadraginta annos quidem ſoli Sauli diſtribuit: ſed ut ſumma illi 480. annorum conſtet, Iosue annos decem, ſeptem vero Samueli diſpertit. Quod præter hiftoriæ fidem ſuo ſolum arbitrio facit. Quid igitur? ſemper ego alienarum opinionum relator tantum? Nunquam ne reponam? Sane, & de meo aliquid exolvere lectori debeo, ſi quid tamen probati nummi exolvere poſſit.

Primum autem non exiſtimo, aut fidei aut religionis quæſtionem eſſe, num. 480. iſte annorum numerus, qui in codicibus pervulgatis reperitur, librariorum vitio ſcriptus ſit: an potius idem ab auctore ſacro in ſuo exemplari poſitus. Oſtendimus enim errorem in numeris promptiſſimum eſſe atque faciſſimum. Oſtendimus numeros quosdam in libris ſacris eſcribentium errore vitiatos. Oſtendimus denique multas eſſe cauſas cur hic, de quo agimus 480. annorum numerus corrupte eſſe inductus videatur. Atque Iosephus & Sabellicus, Hebræus, unus Latinus alter, cum locum illum ex 3. libr. Reg. cap. 6. referrent, non 480. annos, ſed multo plures poluerunt. Incredible autem videtur eſſe, Iosephum, ſi omnia Hebræa exemplaria 480. numerum habuiſſent, ab illo certo ac præſcripto numero diſceſſurum. Nec Hugo cardinalis, cum ſententiam Iosephi retuliſſet, eam reprobandam cenſuit. Non igitur ſi quiſpiam dicat, ab egreſſione filiorum Iſrael de Ægypto ad templum inceptum quingentos annos, & eo amplius interfluxiſſe, protinus reſellendus eſt, quaſi ea res ad

ad fidem religionemve pertineat. Illud deinde ſentio, inter regnorum annos vere inter annos Iudicum effluxiſſe. Itaque non eſſe, quod Hebræi falſo tradunt, in temporibus vel priorum vel poſteriorum Iudicum computandos. Quocirca Iosephus, quoniam non ea ſolum tempora, quibus Iudices præſeue, computare voluit, ſed illa etiam, quæ in interregnis ſine Iudice fluxerunt, vere ſummam quingentorum nonaginta confeſcit annorum. At auctor libri regum, interregnum annis omiſſis, eos tantum redegit in numerum, quos intellexit, dum Iudices adminiſtrarent, interceſſiſſe. Anni ergo plures ab eo, quo Iſrael exceſſit de Ægypto, ad templi initia fluxere. Sed ducum, iudicum, & regum non fluxere niſi quadringenti octoginta. Advertendum quoque, ex iis, qui populo a Moyſe ad Salomonem præſeuerunt, quatuor eſſe, quorum tempora nuſquam ſcriptura vetus denatarit. Nemp Iosue, Sangar, Samuel, Saul. Nam reliquorum omnium certus annorum numerus in iſtis eſt teſtamenti veteris libris designatus. E quibus ſumma colligitur annorum 419. His ſi Salomonis adiungas tres, quarto enim anno templum fabricare cœpit, reliqui erunt anni 58. quos Iosue, Sangaro, Samueli Saulique diſpertias.

Ac Sangar quidem, quoniam nondum vertente anno murrere ſimul ac vita deſunctus eſt (89), merito ab huius numeri ſumma eximitur. Cum vero Sauli Paulus impertierit quadraginta, dubium non erit, quin decem & octo ſint inter Iosue & Samuelem diſtribuedi (90). At decem ne ex his Iosue, reliquos autem Samueli aſſignare oporteat, an contra pauciores Iosue, Samueli plures: de hac re dubitari poteſt. Caietano illud placuit, mihi etiam idem viſum eſt. Quoniam Iosepho aliſque probatis hiftoricis longior Ductus Iosue fuit, quam Samuelis Iudicatus. Nec noſtræ huic opinioni contrarium eſt, Arcam ſub Samuelis tempora in Cariathiarim viginti annis permanſiſſe (91). Non enim his viginti annis, quod quidam

Tom. II.

K

fal-

(89) Iosephus libr. 5. antiq. cap. 8, (90) Totidem Augustinus lib. 18. de Civit. Dei cap. 20. Nam quod Eusebius Hebræa scriptor hiftoria 21. tantum ponit, ad id tempus referendum eſt, quo mortuo Samuele regnavit. (91) Act. 13. 1. Reg. 7.

falso existimarunt (92), Samuel plebis Israeliticæ iudex erat, sed propheta. Quin scriptura ipsa satis, nisi ego fallor, aperte significat, post viceſimum illum annum cepiſſe a Samuele populum iudicari. In Iosue autem tempore computando ita magna auctorum varietas, & discrepantia est, ut nulla ex parte historiæ labefactur auctoritas: si ubi variæ sunt historicorum discrepantesque sententiæ, ibi nulla eorum premi nos urgerique patiamur. Iosephus (93), Gelenio interprete, Iosue viginti-quinque annos annumerat. Eusebius vigintiseptem. Beda, Ioannes Lucidus, aliique nonnulli septemdecim impertiunt. Caietanus decem. Quamobrem cum nos decem & octo Iosue, Samue-lique dispartiendo dicimus, nihil sane absurdum dicimus. Quamquam ratio subest, ut sine scripturæ veritatisque discrimine octo aut novem alios annos his duobus iudicibus adiungamus. Quid ita? Nonne hæc vel octo, vel novem adiunctis, anni plures quam 480. efficiuntur? Efficiuntur utique. Falsum ergo erit, inquit, anno 480. ex eo, quo Israel de Ægypto exit, templum ædificari ceptum. Minime gentium. Quin utrumque verum esse nihil obstat. Scriptura enim minutos numeros præterire aliquando solet. Cuius rei exemplum paulo ante posuimus ex 4. Reg. lib. cap. 24. (94) Vbi decem mille Iudæi dicuntur esse translati: quibus tamen Iosephus octingentos trigintaduos adiecit, imo & Hieremias, quemadmodum est nobis supra explicatum. Atque scriptura Ionę post 40. dies ait Ninive subvertendam: & tamen septuaginta interpretes 43. Græcis literis prodiderunt, qui revera ab initio prædicationis Ionæ computantur, hos vere tres sacer auctor omisit, quia toto triduo illa semper verba propheta intonabat, *Alit 40. dies, &c.* Quamvis ab initio, si Ninive subverteretur 43. erant interfluxuri. Quod autem 43. dies septuaginta interpretes scripserint, auctor est Iustinus in dialogo cum Tryphone. Quia vero Augustinus non 43. sed 3. solum legit, difficulter se ex hac quæst. extricavit lib. 18. de civit. cap. 44. Quæ eadem causâ erroris Hieronymo fuit. Si enim in 70. non triduum, sed 43. dies

(92) *Abulenſis.* (93) *Lib. 5. antiq. cap. 1.* (94) *Vide August. 16. de civit. lib. cap.*

dies ipse legisset, omnis admirandi occasio cessasset. Sic ergo licet plures fuerint quam 380. anni, quia tamen non ad 490. accesserunt: recte suo more scriptura dixit, annos 480. interfluxisse. Id si probabile est, ut est certe, iam viginti septem annos Iosue & Samueli poterimus impertiri, Samueli decem, septemdecim Iosue, quos huic Beda aliique viri graves impertiunt. Sed valeant istæ numerorum tetraçæ, salebroſæque quæſtiones, in quibus poteram ignorantiam meam simpliciter confiteri, & omne curiosorum hominum desiderium contemnere. At levioris culpæ arbitratus sum, in explicanda difficillima argumentatione tam multa fuisse, quam omnino nihil dicere.

Tertiumdecimum argumentum parva difficultate nos im-
plicat. Nec enim historias omnes tueri est animus, quæ pas-
sim in ecclesia lætantur. Video tantum vulgi non solum in
laicis, sed in ecclesiasticis etiam esse, ut eas quoque fabulas
oppido quam libenter excipiant, quas iam diu ecclesiæ explo-
sit. In his certe pontificum non diligentia modo, verum etiam
prudentia desideratur. Quidam namque dum reduviam cu-
rant, capiti incommodant. Videlicet historias graves pro apo-
cryphis reddunt quidem, sed divinum ecclesiæ officium usque
eo præter solum immutant, ut vix ulla antiquæ religionis for-
ma in quotidianis precibus relicta esse videatur. Quæ ex re quam
multa & magna mala ecclesiæ Dei accidant, non est huius
loci, & temporis dicere. Sed esto, quædam in publicis eccle-
siæ precibus habeantur ambigua, quædam etiam falsa. Num
idcirco historiis ecclesiæ omnibus fidem abrogare perges, quod
nonnullæ earum sint vulgo iactatæ & creditæ, in quibus, præ-
sertim quoties de miraculis incidit sermo, ficta reperias for-
tasse plura, quæ iure ac merito reprobentur? Mihi profecto
illud Gelasii consilium placet (95), ut cum huius generis hi-
storias catholici legerint, beati Pauli sententia præcedat, *Om-
nia probare, quod bonum est tenere.* Atqui irridere episcopos,
de Theologis scholæ ludere, in monachorum imperitiam insultare,
quasi fabulas huiusmodi ventris gratia rudis vulgo inse-
tant & intrudant: hæc non puto equidem hominis ingenui esse,

(95) *15. dist. Sancta Romana.*

qui ad bonitatem fuerit a natura compositus, nedum eius quem Christus simplicem sicut columbam ad legem evangelii formaverit. Quod si ex quibusdam fictis falsisque narrationibus historias gentium æstimemus, nulla omnino erit, quam non similiter illudamus. Id si hominum imprudentium atque adeo stultorum est: maneat, divorum gesta, quæ in ecclesia legi solent, despici nullo modo oportere. Quamquam nonnulla ex his incerta sunt, apocrypha, levia, falsa. Nam & pleraque credibilia ac vera sunt, quædam etiam certa. De tertio decimo autem argumento hæcenus.

Respon.
ad 14.

In quarte decimi argumenti responsionem multa sunt brevissime animadvertenda. Primum in maximo illi errore versantur, qui rerum gestarum memorias tanquam ecclesiæ oracula accipiunt, si eas in epistolis, & decretis suis pontifices aliquando usurparint. Non est idem, mihi crede, historiæ approbatio & usurpatio. Utitur quidem interdum pontifex, si quicquam suadere cupit, receptis opinionibus, sententiis, rebusque vulgatis: at non continuo quæcumque in hunc usum attulerit, ea sedis Apostolicæ iudicio probat. Aliud quippe est suadentis munus, aliud definitis. Qui pronunciat, res veras ille adfert: qui suadet, nonnunquam etiam verosimiles. Audiebam de præceptore meo puer, nullum omnino argumentum esse negligendum, in quo aliqua significatio veritatis appareat. Amplectendum autem esse ita unumquodque maxime, ut quodque ad faciendam fidem erit aptissimum. Ad cuius præcepti formam non modo dialecticis & oratoribus, sed veteres etiam theologi suas disputationes effinxerunt. Nam in causam suam quisque & quibuslibet argumentis quandoque abusi sunt, & vulgi etiam credulitate. Itaque imprudentium hominum erit, historias quasvis obiter etiam, & ad præsentem causam a pontifice adductas non aliter amplecti, atque eas, quæ sint ecclesiæ certo iudicio comprobatae.

Quod deinde ad Constantini donationem attinet, de eo non libet in præsentia disputare. Disputent alii, quibus cordi forte est Romanæ ecclesiæ maiestatem, amplitudinemque minuere. Laurentium Vallam scimus integro libro adversus receptam communi opinione sententiam declamasse. Iurisperi-

ti

ti (96) quæ vulgo circumfertur eius donationis formula, eam commentitiam esse satis indicant, cum Palæa inscriptione denotant. Eusebius, Rufinus, Theodoritus, Socrates, Sozomenus, Eutropius, Victor, cæterique probæ fidei auctores, qui omnia Constantini gesta scribere diligentissime, non modo nullam donationis eius mentionem faciunt, sed tradunt etiam orbem Romanum sic inter tres illius filios distributum, ut Italia uni eorum tota contingerit. Ammianus Marcellianus lib. 15. Constantium urbis dominationem habuisse, & Leontium præfectum ibi constituisse, auctor est. Nonnullos deinceps imperatores Italiæ, atque adeo Romæ imperasse omnes historici memoriæ prodiderunt. Hæc & alia eiusmodi quis ignorat? Verum quid refert a Constantino facta ea donatio sit, an a principibus posterioribus? Fictam & commentitiam fabulam dicunt a Nicolao, Clementeque prolatam. Quasi vero pontifex aut factam eam donationem suo decreto definit, aut urbem eo solum titulo defendat. Negant donatam a Constantino urbem esse: quamquam nequeunt probare id quidem. Sed quæro, quod donatam negant, ea si non donata esset, quidnam facerent? An urbem Cæsari concederent? Urgent rustice sane. Negant enim donatam esse, & in eo perstant. Nos vero tanquam tormenta quædam adhibemus. Ut si responderint, quod donata a Constantino non est, idcirco ad ius nunc Cæsaris pertinere: stultos se esse fateantur. Potuit enim donare alius. Potuit quoque Romanus pontifex urbem iusto alio nomine possidere. Certe longi temporis præscriptione potuit. Sin negaverint ius omne Cæsari in urbem, omnia, quæ de Constantini donatione disputant, vana esse concedant. Sed iam, ne nos vani itidem simus, reliqua persequamur. Lepra Constantinum laborasse, apud idoneos auctores nusquam legi, sed eius nominis alium cognomento Copronymum. Vnde fortasse ambiguitate vocis error inductus. Nisi rumor iste de lepra inde ortus videri possit, quod Bizantio ad aquas calidas valetudinis gratia eum egressum ferunt. D. Thomas 3. part. quæst. 69. in 4. argum. histo-

istoriam vulgatam sumit, atque, ut videtur, probat. Caietanus non item. Habet hic auctores suos Platinam in vitam Marci, Ludovicum Vives, lib. de cor. disc. 2. Alciatum, lib. pareg. 7. cap. 19. qui aperte negant. Habet scriptores omnes veteres eius ætatis, qui tacuerunt: non omnissimi si scivissent, scituri omnino rem si fuisset. Nam quod nomine Constantini circumferunt edictum, tamen Nicæno concilio adiunctum est, non tamen habet concilii auctoritatem. Hæc illi. Ego hæc nec pro certis affirmare ausim, nec pro falsis refellere. Sylvestri acta, in quibus ea res gesta commemoratur, Gelasius non reprobat (97). Refertur eadem in synodo Romana sub Sylvestro, canone 1. in septima rursus synodo, act. 2. Eandem denique Nicephorus, lib. 7. cap. 33. ut veram historiam refert. Quocirca pontifices duos Clementem, ac Nicolaum, aut Divum etiam Thomam, in eo quod ea historia usi sunt, nec ridere iure possumus, nec arguere. Quamvis, ut dixi, lepræ Constantinianæ testis gravis, & probatus ex veteribus nemo est. Itaque, si negemus, nec pontificum, nec historicorum auctoritatem labefacimus.

De baptismo historici quoque ipsi nobilissimi varie loquuntur. Hieronymus in Chronicis, Eusebius, lib. 4. de vita Constan. Socrates lib. 1. histor. suæ, cap. 39. Theodorus lib. item 1. cap. 31. Sozomenus lib. 2. cap. 34. Cassiodorus qui historiam ab his tribus ecclesiasticam compilavit (98). Pomponius Lætus, alique scriptores huius ordinis Constantinum tradunt non Romæ a Sylvestro, sed Nicomediæ ab Eusebio episcopo, & quidem Ariano, sacrum baptismum suscepisse. Contra Damasus in libro pontificali tradit, illum Romæ a Sylvestro sacris lustricis ablutum esse. Cui omnino consentiunt Marianus Scotus, Sabellius, Platina in vitam Marci. Nicephorus lib. 7. cap. 35. & lib. 8. cap. 54. ne D. Thomam, Nicolaum, Clementem, duas denique Synodos in huius rei testimonium repetamus. Atque Nicephorus in hac re asseveranda, & contraria opinione refellenda, oratione sane quam acri usus est.

Ita

(97) 15. d. *Sancta Romana*. (98) *Haymo in epitome eccl. histor. lib. 9. cap. 7.*

Ita enim suam de baptismo Constantini sententiam ecclesiæ confessioni tribuit, ut adversam Ariatorum commentis assignet. *Qui in oriente, inquit, olim Ariana scilicet fuisse, Constantinum Nicomediæ ab Eusebio eius urbis episcopo iam moriturum baptismum suscepisse, prodiderunt: propterea eum sacrum lavacrum distulisse dicentes, quod id in Iordane perficere voluerit. Id vero ex eo facile refellitur, quod ecclesia a Sylvestro eum Roma baptizatum esse certo prædicat. Quapropter restatum omnibus esse volo, ut hoc sic etiam tuto, & opinetur & credant. Ariani enim male sentientes animo, & consilio diabolico hoc confinxerunt non Roma baptizatum eum esse asserentes, aut fortasse eadem cum illis sensisse astruentes, perinde atque ab ipsis propterea baptismi gratiam suscepit. Quod absurditatis & mendacii plenum est. Quod si nondum sacri lavacri particeps fuit, consequitur, eum neque in Nicæna synodo cum patribus congressum esse, neque cum eis mysteria participasse, sicuti historia tradit. Hæc ille. Et paulo ante, Quod autem Romæ a Sylvestro sacratum sit, satis ostendit baptismum quod ad hoc usque tempus eius rei gratia in testimonium certissimum Romæ asseveratur. Quæ duæ profecto rationes efficiunt, ut non temere iis accedam, qui Constantinum Romæ sacro tinctum lavacro ferunt. Quod si baptisterium tam insigni structum apparatu, si rerum veterum publica commemoratio, non solum habitantium animis, sed lapidibus etiam insculpta, nullum nobis argumentum est: iam iamque non dico quæ vetustatis in urbe monumenta sunt, sed quæ sunt in orbe maiorum traditione recepta, ire ea omnia inficias poterimus, quamvis indicia extent rerum, locorum, temporum manifesta. Ac nisi prius baptismi fuisset fonte sublatus, qui credi potest, Constantino episcopos aut culparum, & querimoniarum libellos obtulisse, aut, ut synodo & disputationibus interesset, permisisse? Baptizatus ergo ante synodum Nicænam fuerat Constantinus. Vbi hæreticorum industria ac diligentiam in propaganda secta mirari satis non queo. Omnia quippe illi sus deque miscerent, ut viri pietate insignes, præsertim si reges aut imperatores sunt, ipsorum partes fovisse videantur. Tanta vero arte id efficiunt, ut doctos etiam viros, nedom imperitos fallant. Eusebius porro Pamphili, vel quia Eusebio Nicomediensi cæteri que amicis credulum se præbuit, vel quia se-*

sectam, cuius apertissimus propugnator erat, hac laude & gloria voluit ornare, eius fabulæ primus auctor Christianis fuit. Huic enim scribenti Hieronymus, ac reliqui auctores crediderunt. Sed de Eusebii fide plura postea. Nam Constantiam Constantino fratri Ariani presbyterum insinuasse, a quo vir religiosissimus seductus sit, hoc ut credam, quantum Constantiæ levitas, & inconstantia movet, tantum Constantini pietas & gravitas remorantur. Ac si presbyter ille Arianius pium alias imperatorem quidem, sed potestate, divitiis, honoribus, triumphis, meritis, secundis denique rebus omnibus insolentiorum factum decept, ut Arium revocaret, Athanasium repelleret (viris etenim bonis in rebus eiusmodi facile imponitur) non tamen adeo in errore processisse credendus est, ut Ariano ritu alterum baptismum Nicomediæ susciperet. Quamquam sunt qui existimant, qui per sororem falsum in fide Constantinum produnt, eos falsos nominis similitudine id patri attribuisse, quod filii scelere patratum est. Verum si hoc modo, sive alio res habeat, illud tenendum est, nervos atque artus esse sapientiæ non temere credere, iis præsertim historicis, qui quoniam fidem divinam violaverunt, fidei humanæ auctoritatem amiserunt. Sed de his capite sequenti accuratius disseremus.

CAPVT VI.

Qui sint probata fidei auctores, qui contra non sint.

Quatuordecim argumenta superiore capite sigillatim refutata sunt. Nunc quintumdecimum, 16. & 17. refelli oportet: quoniam hæc tria unum atque idem exquirunt, quod supra sumus quidem in quadripartita divisione polliciti (1), sed cogitationibus multis variisque dissentiant

(1) *Cap. tertio.*

tium eius divisionis membrum voluntaria quadam oblivione contrivimus. Quis enim auctor historię probatus sit, tertio loco me scripsi dicturum, nec exsolvi quod promiseram. Quin operis instituti pene immemor factus sum. Eam quippe rem nitimur fere homines, aut ex memoria deponere, aut diu multumque protrahere, quam non libentes & voluntarii, sed invite & repugnanter aggredimur. Atqui licet non constituto tempore & loco, reddam tamen in præsentem, & cum scænore fortasse reddam, id quod me debere non inficior. Antea vero, quam de historicis utrisque & ecclesiasticis & profanis sententiam meam dico, illud est operæ pretium quærere: sint ne regulæ aliquæ, & quidam historiæ quasi indices, quibus historici cuiusque fides ac veritas exploretur. Nam Ioannes Annius tres regulas ponit, easque Metasthenis testimonio confirmat, ad quas omnes Chronicorum libros expendere, & examinare haud secus atque ad Lydium lapidem debeamus.

Prima, inquit, regula est ista. Suscipiendi sunt absque repugnantiâ omnes qui publica, & probata fide scripserunt. Secunda. Gesta & annales quatuor monarchiarum non possunt negari & reici ab aliquo, quia solum publica fide notabantur: & in Bibliothecis aut archivis servabantur. Unde & in Esdra legimus, quod controversiæ de reparando templo diffiniebantur ex annalibus Persarum servatis in bibliothecis. Tertia regula. Qui solo auctore, vel per opinioniones scribunt, hi tanquam privati recipiendi non sunt, nisi ubi a publica fide non dissentiant. Ex quibus colligit, quod nemo in Chronicis suscipiendus est, nisi annalibus quatuor monarchiarum concordet. Et in monarchia quidem Assyriorum, quia publica fide scripsit Berofus Chaldeus, consequens est, ut in temporibus eiusdem monarchiæ ipsi detur palma: & hunc secutus item ex Persis Metastheni, ex Græcis Xenophonti in æquivocis, & Archilocho & Eusebio. Reiciuntur a temporibus huius monarchiæ ex Græcis Herodotus, Hellanicus, Acusilaus: ex Latinis Iustinus, Gellius & Orofius, qui contra publicam, & probatam fidem scripserunt.

In secunda vero monarchia Persarum & Medorum auctor publicæ fidei fuit Metasthenes Persa, & Ctesias Gnidius, ut in tertio libro Diodorus notavit. Reiciuntur Iosephus ex